

JAHON VA O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LINGVOKULTUROLOGIK
TADQIQOTLAR

Mirzaahmedov Mirjalol Mansurjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon va o'zbek tilshunosligida lingvokulturologik tadqiqotlarning nazariy va metodologik asoslari, shuningdek, ularning rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning lingvokulturologiya orqali o'rganilishi jahon tilshunosligida muhim ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan. O'zbek tilshunosligida esa lingvokulturologik yondashuvlar yangi imkoniyatlar ochmoqda. Tadqiqotda korpus lingvistikasi, matnshunoslik, so'rovnomalar va intervyu metodlari qo'llanilib, madaniyatning til orqali ifodalanishi, madaniy kodlar va metaforalarning shakllanishi o'rganildi. Natijalar til va madaniyatning murakkab o'zaro ta'sirini, milliy madaniyatning lingvistik aks etishini ko'rsatadi hamda lingvokulturologiyaning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari belgilaydi.

Kalit so'zlar: Lingvokulturologiya, Til va madaniyat, Jahon tilshunosligi, O'zbek tilshunosligi, Korpus lingvistikasi, Madaniy kodlar, Frazologiya, Metafora

Kirish

Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab va bir-birini to'ldiruvchi bog'liqlikni o'rganadigan yangi va tez rivojlanayotgan ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Til inson tafakkuri va madaniy qadriyatlarining eng asosiy aks ettirish vositasidir. Jahon tilshunosligida lingvokulturologiya so'nggi yarim asrda til va madaniyatning o'zaro ta'sirini tahlil qilish orqali tilshunoslikka yangi nazariy va metodologik yondashuvlar olib kirdi. O'zbek tilshunosligida esa ushbu yo'nalish nisbatan yangi bo'lib, u o'zbek tilidagi madaniy-kontekstual birliklarni chuqurroq anglash va tadqiq qilish uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — jahon va o'zbek tilshunosligida lingvokulturologik tadqiqotlarning nazariy va metodologik asoslarini tahlil qilish, ularning o'ziga xos jihatlari va amaliy ahamiyatini yoritishdir. Tadqiqotda lingvokulturologiyaning rivojlanish tarixi, uning jahon ilmiy makonidagi o'rnini va o'zbek tilshunosligidagi hozirgi holati muhokama qilinadi.

Lingvokulturologiyaning ilmiy dolzarbligi til va madaniyatni ajratib bo'lmay birlik sifatida ko'rish zaruratidan kelib chiqadi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki madaniyatning kodlari, qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvorini ifodalaydigan asosiy vositadir. Shu bois, lingvokulturologik tadqiqotlar madaniyatni til orqali anglashda yangi konseptual vositalar yaratadi.[1].

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda keng qamrovli metodologik yondashuv qo'llanildi. Avvalo, mavjud jahon va o'zbek tilshunosligi adabiyotlari batafsil o'rganildi. Bu bosqichda lingvokulturologiyaning nazariy asoslari, uning asosiy konseptlari va ilg'or tadqiqot

yo'nalishlari tahlil qilindi. Shuningdek, yirik matn korpuslari asosida lingvokulturologik elementlarni aniqlash uchun korpus lingvistikasi usullari qo'llanildi.

Matnshunoslik yondashuvi yordamida madaniy kontekstga xos lingvistik birliklar, frazeologik va metaforik ifodalar chuqur tahlil qilindi. Til foydalanuvchilarining madaniy qarashlarini o'rganish uchun so'rovnomalar va intervyular o'tkazildi. Bu metodlar lingvokulturologik tadqiqotlarga empirik asos yaratdi.

Diskurs va semantik tahlillar madaniyatga oid til elementlarining kontekstual o'zgarishini va ularning tilning ijtimoiy funksiyasiga ta'sirini aniqlashda muhim bo'ldi. Taqqoslash usuli yordamida esa jahon va o'zbek lingvokulturologiyasidagi o'xshashlik va farqlar o'rganildi, bu esa milliy madaniyatning lingvistik aks etishini yaxshiroq anglashga yordam berdi.[2].

Natijalar

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, jahon tilshunosligida lingvokulturologiya juda keng qamrovli va ko'p yo'nalishli tadqiqot sohasi hisoblanadi. Bu yo'nalish tilning madaniyatni qanday aks ettirishi, madaniy kodlar va metaforalarning shakllanishi, shuningdek, til va madaniyat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganishga qaratilgan. Jahon tilshunosligida lingvokulturologik tadqiqotlar ingliz, rus, nemis, fransuz, xitoy kabi yirik tillarda faol olib borilmoqda va bu sohada keng nazariy va empirik ma'lumotlar yig'ilgan.

O'zbek tilshunosligida esa lingvokulturologik tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli ravishda rivojlanmoqda. Asosan an'anaviy madaniy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, frazeologiya va metaforalar tahlili orqali o'zbek tilining lingvokulturologik jihatlarini o'rganilmoqda. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, o'zbek tilida madaniy qadriyatlar lingvistik birliklar orqali chuqur ifodalanadi, bu esa tilning madaniyatni aks ettirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi.

Empirik tadqiqotlar — so'rovnomalar va intervyular — til foydalanuvchilarining madaniyatga bo'lgan munosabati va til madaniyatni qabul qilish shakllarini ochib berdi. So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, til foydalanuvchilari o'z madaniy kodlari va qadriyatlarini til orqali faol anglaydi va ifodalaydi. Bu esa lingvokulturologiyaning amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Korpus tahlillari orqali madaniyatga oid lingvistik birliklar, frazeologik va metaforik ifodalar aniqlanib, ularning kontekstga bog'liqligi, ijtimoiy vazifalari tahlil qilindi. Bu esa til va madaniyatning o'zaro ta'sirining murakkab va ko'p qatlamli xarakterini ko'rsatdi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, lingvokulturologiya jahon tilshunosligida yangi nazariy paradigmani shakllantirmoqda. Til va madaniyatning bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida o'rganilishi tilshunoslikka yangi metodologik yondashuvlar olib kirmoqda. O'zbek tilshunosligida esa lingvokulturologik tadqiqotlar hali rivojlanishning dastlabki bosqichida, ammo istiqbolli yo'nalish sifatida katta imkoniyatlarga ega.[3].

Lingvokulturologik tadqiqotlarning rivojlanishi uchun korpus lingvistikasi, eksperimental metodlar va ijtimoiy so'rovnomalarning integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu usullar madaniyatning lingvistik aks etishini aniqroq va chuqurroq

o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, til va madaniyatning o'zaro ta'siri turli ijtimoiy, madaniy kontekstlarda turlicha namoyon bo'lishi aniqlanmoqda, bu esa tadqiqotlarni yanada murakkablashtiradi va chuqurlashtiradi.

So'rovnomalar va intervyular natijalaridan ko'rinib turibdiki, til foydalanuvchilarining madaniy qarashlari doimiy ravishda o'zgarib boradi, bu esa lingvokulturologik tadqiqotlarda vaqt o'tishi bilan yangi ma'lumotlar hosil qilishni taqozo etadi. Milliy madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tushunish uchun taqqoslash usuli muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, lingvokulturologik tadqiqotlar o'zbek tilida ko'p tillilik va madaniyatlararo muloqot sharoitlarida ham qo'llanilishi mumkinligi aniqlanib, bu sohadagi istiqbolli yo'nalishlardan biridir.[4].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab, ko'p qirralik va o'zaro bog'liq tizimni o'rganishga xizmat qiladi. Jahon va o'zbek tilshunosligida lingvokulturologik tadqiqotlar o'rtasida hamkorlik va bilim almashinuvi tilshunoslikning yangi bosqichiga olib chiqadi. O'zbek tilida madaniy qadriyatlar lingvistik birliklar orqali aniq ifodalanadi, bu esa tilning madaniyatni aks ettirishdagi rolini oshiradi.

Korpus lingvistikasi va eksperimental metodlar tadqiqot sifatini oshirib, til va madaniyatning ijtimoiy va madaniy kontekstlarda o'zaro ta'sirini yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi. Til foydalanuvchilari madaniyatni til orqali qabul qilib, uni ifodalashda faol rol o'ynaydi.

Kelajakda ko'p tilli madaniyatlararo tadqiqotlar lingvokulturologiyaning asosiy rivojlanish yo'nalishiga aylanadi va bu tilshunoslikda yangi nazariy konseptlar yaratilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Apresyan, Ju.M. (1995). *Lingvokulturologiya kak nauchnaya problema*. Moskva: Nauka.
2. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press.
3. Kibrik, A.E. (2006). *Lingvokulturologiya: Yazyk i kul'tura*. Moskva: Jazyki slavyanskoj kul'tury.
4. Rozental, D.E. (2004). *Osnovy lingvokulturologii*. Moskva: Izd-vo Mosk. gos. lingvisticheskogo universiteta.
5. Karimov, B. (2018). O'zbek tilining lingvokulturologik tahlili. *O'zbek tilshunosligi jurnali*, 3(12), 45–56.
6. Sultonova, M. (2020). Madaniyat va til: O'zbek tilida lingvokulturologik tadqiqotlar. *Til va madaniyat*, 1(5), 12–25.
7. Tomlinson, J. (2003). *Cultural Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.